

*Rotterdam Institute of Private Law
Accepted Paper Series*

***De betrekkelijkheid van de ge-
schonden norm***

Een verweer dat dwingt tot principiële keuzes

S.D. Lindenbergh

*Published in
TPR 2008, p. 907-911*

DE BETREKKELIJKHEID VAN DE GESCHONDEN NORM EEN VERWEER DAT DWINGT TOT PRINCIPIËLE KEUZES

1. Bezieet men de ontwikkelingen in het Nederlandse buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht, dan valt op dat de aandacht in de loop der jaren telkens verschuift. Lag in de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw de nadruk op de toerekening in het kader van het causaal verband, in de jaren '80 en '90 hadden vooral het overmachtverweer en de eigen schuld bij verkeersaansprakelijkheid de aandacht, rond de eeuwwisseling volgde de belangstelling voor de zogenaamde omkeringsregel bij het bewijs van causaal verband tussen de aansprakelijkheidscheppende gebeurtenis en de schade, en thans tekent zich een toenemende aandacht af voor het vraagstuk van de relativiteit van de onrechtmatige daad.

2. De relativiteit van de geschonden norm is in Nederland – anders dan in België waarin zij nooit een plaats heeft verworven¹ – door de Hoge Raad onderkend in 1928² en heeft door de invoering van het huidige Burgerlijk Wetboek in 1992 een plaats gekregen in art. 6:163 BW, dat bepaalt:

Geen verplichting tot schadevergoeding bestaat, wanneer de geschonden norm niet strekt tot bescherming tegen de schade zoals de benadeelde die heeft geleden.

De wetgever heeft aldus tot uitgangspunt gekozen dat een norm in beginsel strekt ter bescherming van allen die als gevolg van overtreding ervan schade kunnen lijden en wel tegen alle schade die aan de aansprakelijke op de voet van art. 6:98 BW (causaal verband) als een gevolg van de normschending kan worden toegerekend. Voor een geslaagd beroep op art. 6:163 BW moet derhalve het door de gedaagde te bewijzen tegendeel komen vast te staan, aldus de parlementaire toelichting.³

3. Het is wellicht vanwege de complexiteit van het leerstuk en vanwege dit uitgangspunt dat de relativiteitsvraag tot voor kort in rechte betrekkelijk weinig aan de orde is gesteld. Een markante opleving van de aandacht viel begin '90-er jaren waar te nemen in het kader van de aansprakelijkheid van milieuvvervuilers voor door de Nederlandse staat gemaakte kosten van sanering van vervuilde bodem. In dat verband ging het om de vraag of de staat, die zich eerst later het belang van sanering is gaan aantrekken, de kosten daarvan kon verhalen op degenen die in een ver verleden aan de verontreiniging hadden bijgedragen. De Hoge Raad zette toen in een reeks arresten een beleid uit ten aanzien van de vraag hoe met het saneringsbelang van de staat diende te worden omgegaan.⁴

¹ Vgl. J. Limpens, RW, 1961-62, 2437 en Cass. 28 april 1972, Arr. Cass. 1972, 815.

² HR 25 mei 1928, NJ 1928, 1688 met noot E.M. Meijers (Onteigende graaf). Zie nader G.H. Lankhorst, De relativiteit van de onrechtmatige daad, diss. Leiden 1992, hoofdstuk 2.

³ MvA II, PG Boek 6, p. 638.

⁴ Zie HR 9 februari 1990, NJ 1991, 462 met noot C.J.H. Brunner (Staat/Van Amersfoort); HR 24 april 1992, NJ 1993, 643 met noot C.J.H. Brunner onder 644 (Van Wijngaarden/Staat) en 644 (Staat/Akzo), alsmede HR 30 september 1994, NJ 1996, 199 met noot C.J.H. Brunner (Van den Brink/Staat).

4. Vervolgens is de relativiteitsvraag in nogal uiteenlopende zaken centraal gesteld. Zo is de vraag of onrechtmatig handelen jegens een vennootschap tevens onrechtmatig is jegens haar aandeelhouders,⁵ maar ook de vraag naar de kring van gerechtigden bij zogenaamde 'shockschade' door de Hoge Raad in de sleutel van de relativiteit geplaatst.⁶ Meer recent is de relativiteit van de geschonden norm aangewend als gereedschap om de verantwoordelijkheden van zogenaamde zijdelingse laedentes zoals toezichthouders af te bakenen. Zo werd in de Linda-zaak geoordeeld dat de verplichting van de staat om de veiligheid van de scheepvaart te bevorderen niet strekt tot bescherming van de individuele vermogensbelangen van degenen die schade lijden door de ondeugdelijkheid van een schip dat een – van overheidswege verplichte – keuring heeft ondergaan.⁷ In de meer recente Vie d'Or zaak besliste de Hoge Raad niettemin dat de polishouders van een levensverzekering die zijn gedupeerd door wanbeleid van de verzekeraar wel worden beschermd door de regels die in het kader van de Wet toezicht verzekeringsbedrijf de Verzekeringskamer verplichten tot nauwkeurig toezicht.⁸ Ook is in het kader van de relativiteit van de geschonden norm de vraag aan de orde gesteld of de Wet op de volksgezondheid kan worden aangewend ter bescherming van het bedrijfsdebet van producenten van geneesmiddelen en cosmetica.⁹ Voorts is het leerstuk van de relativiteit recentelijk nog eens toegepast ten aanzien van een in pari delicto verkerende eiser.¹⁰ Ten slotte – maar een slot in de ontwikkeling zal het vermoedelijk allerminst inhouden – heeft de Hoge Raad de vordering van een vluchteling aan wie ten onrechte geen asiel is verleend tot vergoeding van schade ter zake van daardoor niet genoten inkomsten met een beroep op het ontbreken van relativiteit ontzegd.¹¹

5. In de genoemde uitspraken valt telkens de complexiteit van het leerstuk van de relativiteit waar te nemen. In de eerste plaats verschilt de betekenis van de relativiteitsvraag naar gelang de onrechtmatigheidscategorie¹² waarop de vordering is gebaseerd: bij inbreuk op een recht is de relativiteit min of meer gegeven (alleen de subjectief gerechtigde komt een aanspraak toe¹³), bij schending van een wettelijke norm kan de relativiteitsvraag bij uitstek van betekenis zijn in verband met de strekking van die norm, en bij de open norm van de maatschappelijke zorgvuldigheid 'bakt' de rechter het relativiteitsoordeel in feite 'in' in zijn oordeel over de onrechtmatigheid. Daarbij moet overigens nog worden opgemerkt dat de categorie van de ongeschreven zorgvuldigheidsnorm er tevens toe kan dienen een ontbreken van relativiteit bij geschreven normen 'goed te maken', hetgeen – naar zijn 'uitvinder' – pleegt te worden aangeduid als de 'correctie Langemeijer'.¹⁴ In de tweede plaats moet de relativiteit van de geschonden norm volgens

⁵ HR 2 december 1994, NJ 1995, 288 met noot J.M.M. Maeijer (Poot/ABP) en HR 2 mei 1997, NJ 1997, 662 met noot J.M.M. Maeijer (Kip/Rabo).

⁶ HR 22 februari 2002, NJ 2002, 240 met noot J.B.M. Vranken (Kindertaxi).

⁷ HR 7 mei 2004, NJ 2006, 281 met noot Jac. Hijma (Duwbak Linda).

⁸ HR 13 oktober 2006, NJ 2008, 527 m.nt. C.C. van Dam (Vie d'Or).

⁹ HR 24 maart 2006, RvdW 2006, 310 (Pfizer/Cosmetique) en HR 10 november 2006, NJ 2008, 491 m.nt. J.B.M. Vranken (Astrazeneca/Menzis).

¹⁰ HR 23 februari 2007, NJ 2008, 492 (De Groot/lo Vivat Nostrorum Sanitas).

¹¹ HR 13 april 2007, NJ 2008, 576 m.nt. J.B.M. Vranken (Staat/Yazdanlatif) en S.D. Lindenbergh, AA 2007/24, p. 777 e.v.

¹² Vgl. art. 6:162 lid 2 BW.

¹³ Tenzij de gedraging tevens jegens anderen onzorgvuldig is, aldus HR 14 maart 1958, NJ 1961, 570; (Duikvlucht).

¹⁴ Zie de conclusie van P-G Langemeijer voor HR 17 januari 1958, NJ 1961, 568 (Tandartsen) en voorts recent HR 10 november 2006, NJ 2008, 491 m.nt. J.B.M. Vranken (Astrazeneca/Menzis).

wetgever¹⁵ en rechter¹⁶ langs drie lijnen worden beoordeeld: tegen welke *schade* beoogt de norm te beschermen?¹⁷ (zakelijke relativiteit), welke *persoon* wordt door de geschonden norm beschermd? (persoonlijke relativiteit) en tegen welke *wijze van ontstaan* beschermt de norm? (uitgedrukt in het woord 'zoals'). Bij al deze aspecten moet ten slotte worden bedacht dat een onderzoek in de wetshistorie naar de strekking van de norm in kwestie meestal weinig oplevert, omdat de wetgever zich de aansprakelijkheidsvraag bij de totstandkoming van wetgeving doorgaans, zo al überhaupt, dan lang niet ten volle heeft gerealiseerd.¹⁸ Het beschermingsbereik van de norm zal daarom veelal door de rechter zelfstandig moeten worden geformuleerd.

6. De relativiteitsvraag biedt dus een rijke bron voor normatieve beslissingen waarmee de aansprakelijkheid voor een normschending langs uiteenlopende lijnen kan worden gemodelleerd.¹⁹ In die zin zit er veel in de relativiteit. Maar de relativiteit zit bovendien in veel (meer). De vraag waartoe het beschermingsbereik van de in een concreet geval geschonden norm zich uitstrekt, komt niet alleen aan de orde in het kader van art. 6:163 BW in relatie tot de verschillende onrechtmatigheidscategorieën, maar doet zich ook voor bij de verschillende risicoaansprakelijkheden. Ook zij kennen immers ieder hun eigen beschermingsbereik. Bovendien biedt de aard van de in het concrete geval geschonden norm nog op allerlei andere momenten in het aansprakelijkheidsdebat aanknopingspunten voor differentiatie. Men denke aan de bewijsposities die – mede door de inzichten over de meergenoemde 'omkeringsregel' – tevens worden bepaald door de norm waarop de aansprakelijkheid wordt gebaseerd, aan de verschillende afbakeningen van beschermde belangen in het schadevergoedingsrecht en aan andere schadevergoedingsrechtelijke kwesties waarbij het fundament van de aansprakelijkheid van betekenis is.²⁰

7. Een kenmerk van de relativiteitsvraag van art. 6:163 BW is dat zij selecterend werkt en dwingt tot keuzes: vindt het belang van een vluchteling bij de mogelijkheid tot het verwerven van inkomen uit arbeid bescherming in de regels inzake toelating van een vluchteling in Nederland, of niet?²¹ Worden de belangen van polishouders van een levensverzekering beschermd door de regels die zien op het toezicht op de levensverzekeraar, of niet?²² Worden de belangen van andere scheepseigenaren beschermd door de regels die een scheepseigenaar verplichten zijn schip aan een – van overheidswege verplichte – scheepskeuring te onderwerpen, of niet?²³ Op dit niveau van het aansprakelijkheidsdebat geldt: 'alles-of-niets'. De toenemende aandacht voor kwesties van relativiteit in het kader van art. 6:162 BW is in dit licht interessant, zeker wanneer men haar afzet tegen de tegelijkertijd waarneembare toenemende belangstelling voor en betekenis

¹⁵ Vgl. art. 6:163 BW en MvA II, PG Boek 6, p. 637.

¹⁶ Aldus bijv. uitdrukkelijk HR 7 mei 2004, NJ 2006, 281 met noot Jac. Hijma (Duwbak Linda).

¹⁷ Achter het ene belang kan overigens een ander belang schuilgaan, vgl. HR 13 juli 2007, NJ 2007, 504 (Barneveld/Gasunie).

¹⁸ Vgl. bijv. het uitvoerige onderzoek door A-G Spier in zijn conclusies voor 7 mei 2004, NJ 2006, 281 met noot Jac. Hijma (Duwbak Linda) en HR 13 april 2007, NJ 2008, 576 m.nt. J.B.M. Vranken (Staat/Yazdanlatif).

¹⁹ Vgl. overigens ook de Principles of European Tort Law (art. 2:101 e.v.), waarin verschillende relativiteitsaspecten zijn onderkend.

²⁰ Zie S.D. Lindenbergh, *Alles is betrekkelijk* (oratie EUR), Den Haag 2007.

²¹ Nee, aldus HR 13 april 2007, NJ 2008, 576 m.nt. J.B.M. Vranken (Staat/Yazdanlatif).

²² Ja, aldus HR 13 oktober 2006, NJ 2008, 527 m.nt. C.C. van Dam (Vie d'Or).

²³ Nee, aldus HR 7 mei 2004, NJ 2006, 281 met noot Jac. Hijma (Duwbak Linda).

van proportionele benaderingen in het Nederlandse aansprakelijkheidsrecht. Men denke in dat verband aan de ontwikkeling van het eigenschuld-leerstuk²⁴, aan de proportionele benadering bij onzeker causaal verband²⁵ en aan de proportionele toepassing van de beperkende werking van redelijkheid en billijkheid.²⁶ Wie die laatste ontwikkelingen ziet als een ontwijken van principiële keuzes, als een bijdrage tot ‘forensic lottery’²⁷ of als een risico van ‘hocus pocus’²⁸, kan zich verheugen over het toenemende belang van de relativiteitsvraag, omdat deze telkens dwingt tot harde normatieve keuzes over het fundament en de reikwijdte van de aansprakelijkheid.

8. De ervaring met de rechtspraak inzake de omkeringsregel leert intussen dat het een reeks uitspraken van de Hoge Raad vergt om helderheid te krijgen over de werkelijke koerswaarde van een rechtsfiguur in het juridisch debat. Dat is de prijs die voor rechterlijke rechtsvorming moet worden betaald. Voor de geïnteresseerde ‘casewatchers’ is er met de opleving van het relativiteitsverweer in ieder geval een boeiende tijd aangebroken!

S.D. LINDENBERGH

²⁴ Zie daarover bijv. fundamenteel A.L.M. Keirse, Het ‘alles of niets’-denken naar de geschiedenis verbanen, AV&S 2005, p. 3 e.v..

²⁵ Vgl. A.J. Akkermans, Proportionele aansprakelijkheid bij onzeker causaal verband, diss. Tilburg, Zwolle 1997 en HR 31 maart 2006, RvdW 2006, 328 (Nefalit/Karamus).

²⁶ Vgl. HR 17 februari 2006, NJ 2006, 378 m.nt. M.M. Mendel (Royal & Sun Alliance/Universal Pictures) en de beschouwingen daarover van Hartlief in *Ars Aequi* 2007, p. 358 e.v.

²⁷ Vgl. J.H. Nieuwenhuis, Disproportionele aansprakelijkheid, *RM Themis* 2006, p. 178.

²⁸ Vgl. T. Hartlief, *AA* 2007, p. 364.